

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ ДС/СС 05/4-02 бр. 1937/1-VIII/6 24.12.2009. године	
--	--

ВЕЋЕ НАУЧНИХ ОБЛАСТИ
ДРУШТВЕНО-ХУМАНИСТИЧКИХ НАУКА

Наставно-научно веће Филозофског факултета у Београду је на својој II редовној седници, 24.12.2009. године – на основу чл. 211. став 1. алинеја 14. и члана 256. Статута Факултета, прихватило Извештај Комисије за докторске студије с предлогом теме за докторску дисертацију: РАЗВОЈ ЕСТЕТСКЕ ПРЕФЕРЕНЦИЈЕ СЛИКА, докторанда Драгана Јанковића.

За ментора је одређен проф. др Слободан Марковић.

<u>Доставити:</u> 1x Универзитету у Београду 1x Стручном сараднику за докторске дисертације 1x Шефу Одсека за правне послове 1x Архиви	ПРЕДСЕДНИК ВЕЋА Проф. др Весна Димитријевић
--	--

Факултет Филозофски
04/1-2 бр. 6/1665
13.01.2010.
(број захтева)
(датум)

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ

Веће научних области друштвено-хуманистичких
наука
(Назив већа научних области коме се захтев упућује)

Образац 1

ЗАХТЕВ
за давање сагласности на предлог теме докторске дисертације

Молимо да, сходно члану 46. ст. 5. тач. 3. Статута Универзитета у Београду («Гласник Универзитета», бр. 131/06), дате сагласност на предлог теме докторске дисертације:

Развој естетске преференције слика

(пун назив предложене теме докторске дисертације)

НАУЧНА ОБЛАСТ психологија

ПОДАЦИ О КАНДИДАТУ:

Име, име једног од родитеља и презиме кандидата:

Драган (Милан) Јанковић

Назив и седиште факултета на коме је стекао високо образовање: Филозофски фак. у Београду

Година дипломирања: 2000.

Назив мастер рада кандидата:

Назив факултета на коме је мастер рад одбрањена:

Година одбране магистарске тезе:

Обавештавамо вас да је Наставно-научно веће

на седници одржаној 24.12.2009.

размотрило предложену тему и закључило да је тема подобна за израду докторске дисертације.

ДЕКАН ФАКУЛТЕТА

Проф. др Весна Димитријевић

Прилог:

1. Предлог теме докторске дисертације са образложењем
2. Акт надлежног тела факултета о подобности теме за израду докторске дисертације

NASTAVNO NAUČNOM VEĆU
FILOZOFSKOG FAKULTETA
UNIVERZITETA U BEOGRADU

RAZVOJ ESTETSKE PREFERENCIJE SLIKA

– Obrazloženje teme doktorskog rada –

Mentor: dr Slobodan Marković

Doktorand: Dragan Janković
Broj indeksa: 4P070117

Beograd, septembar, 2009. godine

PREDMET ISTRAŽIVANJA

Rad će se baviti razvojem estetske preferencije, tj. mehanizmima koji stoje u osnovi estetske evaluacije kod ispitanika različitog uzrasta. Terminom estetska preferencija najčešće se izražava estetska evaluacija određenih entiteta, tj. koliko se ljudima sviđa određeni stimulus, koliko ga procenjuju lepim i koliko ga preferiraju u odnosu na druge stimulse (McWhinnie, 1968). U empirijskim pristupima koriste se različite mere za estetsku preferenciju, od procene koliko je nešto lepo ili ružno, preko ocene prijetnosti, zanimljivosti, zadovoljstva koje izaziva stimulus, pa do međusobnog poređenja stimulusa. Određeni broj autora nakon izvedenih neuropsiholoških i psiholingvističkih studija sugerše da mera u formi ocene na skali *lepo-ružno* predstavlja sasvim adekvatnu meru estetske preferencije (Eysenck, 1940; Marty et al., 2003; Jacobsen, et al., 2004).

Počeci eksperimentalnog testiranja hipoteza vezanih za estetsku preferenciju datiraju još od Fehnerovog uspostavljanja eksperimentalne estetike kao empirijske discipline. Osnovni cilj nove discipline bio je traganje za objektivnim svojstvima stimulusa, najčešće vizuelnih, koja stoje u osnovi estetske preferencije. Odnos dimenzija kompleksnosti i uređenosti i način njihovog kombinovanja unutar stimulusa koji su estetski preferentni bio je u fokusu brojnih empirijskih provera kako Fehnera, tako i autora koji su usledili (Birkhof, 1932; Eysenck, 1941, 1968; McWhinnie, 1968; Eysenck and Castle, 1970). Od jednostavnih vizuelnih sklopova, koji su obeležili početke bavljenja estetskom preferencijom, stimulusi koji su korišćeni u kasnijim istraživanjima su uglavnom obuhvatali i kompleksna vizuelna umetnička dela, prirodne scene, svakodnevnne objekte, zvukove, muzička dela, verbalne sadržaje, besmislene jezičke sklopove i ljudsko lice.

Istraživanja razvoja estetske preferencije sredinom dvadesetog veka su uglavnom išla u smeru traganja za objektivnim svojstvima stimulusa (uglavnom dela iz domena vizuelnih umetnosti) koja imaju značajnu ulogu u estetskom suđenju na pojedinim uzrastima. Malo studija je izvedeno o tome zašto deca nešto preferiraju, već je uglavnom ispitivano šta preferiraju na pojedinim uzrastima (Winner, 2006). Jedan broj studija je, po ugledu na Pijaževu teoriju, pokušavao da deskripcijom dečijih preferencija na pojedinim uzrastima dođe do određenih stadijuma estetskog razvoja. Mačotka (Machotka, 1966) na osnovu svoje studije predlaže postojanje tri razvojna nivoa po ugledu na Pijaževne stadijume, na prvom (uzrast 6-7 godina) tema i boja su osnov za estetsko preferiranje, na drugom (7-11 godina) su to realističnost i jasnoća reprezentacije, kao i kontrast i harmonija boja, a na trećem (posle 12. godine) su to stil, kompozicija, afektivni ton i luminansa. Parsons (1987) navodi da su na

uzrastu od 7 do 10 godina dominantni kriterijumi za preferenciju umetničkih slika tema, realističnost prikaza i boja, u ranoj adolescenciji (10 do 14 godina) ekspresivna svojstva stimulusa (tj. značenja i emocije koje nisu neposredno prikazane na slici), a u kasnoj adolescenciji je to forma, stil, socijalni i istorijski kontekst. Kasnije studije, međutim, ne uspevaju da pronađu dokaz da razvoj estetske preferencije prolazi kroz jasno diferencirane stadijume (Lin & Thomas, 2002). Od predškolskog uzrasta pa do odraslog doba tema, odnosno semantički sadržaj umetničkog dela se pokazuje kao kriterijum za preferenciju daleko važniji od svih ostalih kriterijuma. Samo kod treniranih umetnika (koji se fokusiraju na medijum) sadržaj nije bio dominantni kriterijum, ali je i dalje navođen kao drugi po važnosti razlog za preferenciju dela.

Dosta ređe razvojna istraživanja su se bavila subjektivnim značenjima koja nose procenivani stimulusi. Kako neka istraživanja pokazuju, ispitanici uzrasta pet godina su osetljivi na ekspresivna svojstva vizuelnih stimulusa (Gardner, 1974; Lawler & Lawler, 1965; Winston et al., 1995), mada uspešnije prepoznaju afektivnu valencu (pozitivno-negativno) nego konkretna osećanja koja izazivaju umetničke slike (Callaghan, 1997) ili ljudska lica (Russell & Bullock, 1985). Viner (Winner, 1986) pokazuje da tek od 9 godina počinje da se pojavljuje, a sa 12 se ustabiljuje sposobnost za sparivanje slika na osnovu sličnosti afektivnih svojstava koja nose.

Berlajn je šezdesetih godina razvio istraživački program poznat pod nazivom psihobiološka estetika sa kojim je krenula era savremene eksperimentalne estetike (Berlyne, 1971, 1974). Glavni cilj je bio dolazak do bazičnih principa koji mogu da objasne preferenciju stimulusa kod ljudi i životinja. Ovom cilju Berlajn je prišao iz okvira konstituisanog kolativnom motivacionom teorijom, koja je u fokusu svojih interesovanja imala promenu pobuđenosti organizma (arousal) usled izloženosti stimulusima koji su se razlikovali u svojstvima kao što su kompleksnost, novina, neočekivanost i konflikt. Osnovna Berlajnova pretpostavka je nelinearnost odnosa pobuđenosti i hedoničkih reakcija, tzv. obrnuta U kriva, po kojoj najveća preferencija pripada stimulusima koji izazivaju optimalni nivo pobuđenosti (Berlyne, 1967, 1971).

Novije studije su dovele do nekoliko bitnih nalaza koji dovode u pitanje osnovne Berlajnovе pretpostavke. Najpre eksperimenti kojima je testiran oblik funkcije koja opisuje odnos pobuđenosti i estetske preferencije uglavnom ukazuju na linearni odnos između ove dve varijable (Nadal, 2007). Potom, kompleksnost, kao i ostale varijable od značaja za estetsku preferenciju, Berlajn je merio kao objektivna svojstva stimulusa, međutim, potonji nalazi su ukazivali da hedonička vrednost stimulusa pre zavisi od subjektivne procene

kompleksnosti (tj. od načina na koji je ta kompleksnost percipirana od strane konkretnih ispitanika) nego od kompleksnosti same stimulacije merene u terminima teorije informacije (Berlyne, 1971, 1974b; Hogeboom & Leeuwen, 1997; Strother & Kubovy, 2003). Konačno, novija neurofiziološka istraživanja su pokazala da postoje višestuki mehanizmi pobuđivanja (Mong, Kow & Pfaff, 2003) povezani sa različitim neuralnim centrima (Jones, 2003), koji mogu da deluju jednim delom nezavisno jedan od drugog i koji pokazuju idiosinkratična ispoljavanja kod različitih ljudi (Lacey, 1967; Lacey & Lacey, 1958).

Savremeni pristupi objašnjenju estetske preferencije pomeraju težište ispitivanja na emocionalne osnove estetske preferencije. Silvia (2005) primenio postulate teorija emocija zasnovanih na proceni (Lazarus, 1991; Ellsworth & Scherer, 2003; Roseman & Smith, 2001; Scherer, 2001) na objašnjenje nalaza o estetskoj preferenciji koji su ukazivali na nezaobilaznu ulogu emocija u tom procesu. Centralna postavka ovog pristupa je da evaluacija događaja, a ne događaji po sebi izazivaju emotivni doživljaj (Roseman & Smith, 2001). Silvia (2005) naglašava bogatstvo emocija koje mogu biti reakcija na neko umetničko delo, kritikujući suženost psihobiološkog modela koji je naglasak stavljao uglavnom na zadovoljstvo i zainteresovanost. Emocionalno stanje ispitanika, u trenutku procene ili kao trajna dispozicija, takođe pokazuje značajnu korelaciju sa estetskom preferencijom (Mealey & Feis, 1995). Preferencija stimulusa raste u prisustvu emotivno evokativnih auditivnih stimulusa (White et al., 1981). Ljudi koji ne mogu da dožive jake pozitivne emocije (anhedonia) imaju niže estetske procene (Chapman & Chapman, 1983). Ljudi koji su visoki na aleksitimiji (koju karakteriše uopštena niska emocionalna ekspresija) imaju nisko interesovanje za umetnost i dublje značenje umetničkih dela (Bagby et al., 1994).

Studije neuroodslikavanja pokazuju da sa porastom estetske preferencije stimulusa raste aktivnost u onim zonama koje inače imaju ulogu u evaluaciji emotivno pozitivnih stimulusa (Vartanian & Goel, 2004). Kawabata i Zeki (Kawabata & Zeki, 2003, 2004) pokazuju da procena slika kao lepih korelira sa aktivacijom u orbitofrontalnom korteksu i prednjem cingulatnom girusu, koji su povezani sa procesiranjem emocija. Autori sugerišu da postoji jedan bipolarni evaluativni proces za ceo estetski kontinuum (od lepog do ružnog) s obzirom da su u procesiranju i jednih i drugih stimulusa angažovani isti centri samo u različitom intenzitetu. Nekoliko studija pokazuje višemodalnu prirodu zona za afektivnu evaluaciju stimulusa, tj. sistem koji uključuje orbitofrontalne i striatalne neurone je uključen u evaluaciju prijatnih stimulusa bez obzira o kom konkretnom modalitetu se radi (Aharon et al. 2001; Francis et al. 1999; Rolls 2000; Small et al. 2001; Montague & Berns, 2002; Goel &

Dolan, 2001). Opšti zaključak na koji navode dosadašnje studije neuroodslikavanja upućuje na značajnu ulogu koju afektivna evaluacija ima pri estetskoj preferenciji stimulusa.

Martindejl predlaže prototipičnost i smislenost kao odlike koje su centralne za estetsku preferenciju (Martindale, 1984, 1988; Martindale, *et al.*, 1990). Osnovna teza ovog pristupa je da ljudska sposobnost da klasifikuju entitete iz sredine ima biološki adaptivnu funkciju i da je stoga taj proces postao izvor zadovoljstva tokom evolucije (Humphrey, 1973). Efekat preferencije tipičnih stimulusa je dobijen u istraživanjima opažanja ljudskih lica, životinja i objekata (Halberstadt & Rhodes, 2000; Rhodes & Halberstadt, 2003). Po mišljenju Martindejla (Martindale, 1988) doživljaj umetničkog dela uključuje aktivaciju kognitivnih jedinica u senzornim, semantičkim i epizodičkim analizatorima, a prijatnost prouzrokovana nekim umetničkim delom će biti monotono rastuća funkcija toga koliko je aktivirano ovo mnoštvo kognitivnih jedinica. Znanje o umetnosti takođe pozitivno doprinosi estetskoj preferenciji (Silvia, 2005). Umetnički obrazovani ispitanici najčešće preferiraju kompleksnije stimulse, a laici jednostavnije (Barron & Welsh, 1952; Hekkert *et al.*, 1994; Neperud, 1986; Winston & Cupchik, 1992) i pri svojoj odluci su se više oslanjali na formalne i stilske aspekte dela, za razliku od manje obrazovanih koji su svoje procene više zasnivali na sadržinskim aspektima dela (Hekkert & Wieringen, 1996).

Grupa autora koji izvode hipotezu o lakoći procesiranja (processing fluency) naglašava da je estetska preferencija funkcija dinamike procesiranja, tj. što lakše osoba može kognitivno da obradi neki objekat, to je pozitivniji njen estetski odgovor (Reber, Schwarz, Winkielman, 2004). Lakoći procesiranja, pod kojom autori podrazumevaju i perceptivnu i konceptualnu fluentnost, doprinose kako neka objektivna svojstva stimulusa (simetrija, kontrast figure i pozadine, dobra forma, perceptivno i konceptualno primovanje), tako i određene subjektivne varijable (jasnoća, lakoća identifikovanja objekta, brzina obrade, lakoća pristupa značenju u semantičkoj memoriji) (Reber, Wurtz, & Zimmermann, 2004; Clore, 1992; Jacoby, Kelley, & Dywan, 1989; Whittlesea, Jacoby, & Girard, 1990; Winkielman, Schwarz, Fazendeiro, & Reber, 2003). Ključna pretpostavka je da lakoća procesiranja izaziva pozitivan afekat jer je povezana sa brzim i lakim prepoznavanjem stimulusa, tačnom obradom informacije ili dostupnošću odgovarajućih znanja koja su neophodna za uspešno razumevanje sredine (Carver & Scheier, 1990; Derryberry & Tucker, 1994; Fernandez-Duque, Baird, & Posner, 2000; Schwarz, 1990; Simon, 1967; Ramachandran & Hirstein, 1999; Vallacher & Nowak, 1999)

Efekat proste izloženosti (Zajonc, 1968, 2000) fenomen takođe povezan sa lakoćom procesiranja, pokazuje da prethodno iskustvo sa stimulusom, makar to bila i prethodna prosta

izloženost, dovodi do povećanja estetske preferencije, tj. dovodi do pozitivnije afektivne reakcije. Zajonc (1968) je ispitanicima dao zadatak da procene koliko im se sviđaju neutralni stimulusi koje im je prethodno više puta izlagao. Rezultati su pokazali da postoji efekat proste izloženosti stimulaciji, tj. što su ispitanici više puta prethodno videli stimulus, to im se više sviđao.

Po jednoj od najnovijih teorija estetske preferencije - teoriji ekološke valence u preferenciji boja (Schloss & Palmer, u pripremi) ljudi preferiraju određene boje na osnovu afektivne evaluacije objekata koji su asocirani sa tom bojom. Istraživanje o preferenciji boja na pripadnicima dva kulture (američke i japanske) pokazuje koelaciju od .82 između afektivne valence objekata koji su u semantičkoj memoriji asocirani za konkretne boje i estetske preferencije tih boja.

Iz prikazanih studija smo videli da pokušaj objašnjenja estetske preferencije objektivnim karakteristikama stimulusa nije pokazao zadovoljavajuće rezultate i da nalazi pre upućuju na to da subjektivna procena stimulusa značajno određuje estetsku preferenciju. Drugim rečima, nalazi sugerišu da estetska preferencija ne zavisi od objektivnih svojstava stimulusa po sebi, već od načina na koji su ta svojstva procenjena od strane konkretnih ispitanika. Neka od subjektivnih svojstava koja su se u prethodno prikazanim istraživanjima pokazala kao relevantna za estetsku preferenciju su priyatnost, poznatost, tipičnost, smislenost, novina, neočekivanost, pravilnost, zanimljivost, pobuđenost. Međutim, prethodne studije koje su se bavile estetskom preferencijom su ovim subjektivnim svojstvima uglavnom prilazile pojedinačno, bez pokušaja sticanja uvida u njihov međusobni odnos.

U našim prethodnim istraživanjima tragali smo upravo za strukturom ovih subjektivnih, tj. evaluativnih dimenzija značenja koja pridajemo stimulusima iz svoje okoline (Janković, 2000a, 2000b; Marković, Janković, Subotić, 2002a, 2002b). U osnovi logike tog pristupa nalazila se leksička hipoteza, tj. mišljenje da su svi atributi kojima evaluiramo stvarnost i koji su od značaja već utisnuti u jezičku supstancu prirodnog jezika i da njihova relativna zastupljenost u jeziku odražava stepen njihove relevantnosti. Selekcijom velikog broja evaluativnih prideva iz jezičkog korpusa i njihovim ređanjem po frekvenci, došli smo do početne baze evaluativnih atributa koja je potom bila predmet više faktorskih studija. Rezultati su pokazali da evaluativna značenja konvergiraju u tri robustna faktora, bez obzira na konkretni modalitet stimulusa: 1) afektivna evaluacija (priyatno-nepriyatno, pozitivno-negativno, dobro-loše, opasno-bezopasno, itd.) pobuđenost ili konativna evaluacija (upečatljivo-neupečatljivo, zanimljivo-dosadno, jako-slabo, bitno-nebitno, podsticajno-

nepodsticajno, aktivno-pasivno itd.) i 3) kognitivna evaluacija (jasno-nejasno, poznato-nepoznato, razumljivo-nerazumljivo, pravilno-nepravilno itd.). Tri dobijene evaluativne dimenzije su potom operacionalizovane kroz instrument konotativni diferencijal (Janković, 2000b). Nalazi ovih istraživanja su sugerisali da evaluativni mehanizmi na leksičkom planu konvergiraju u tri evaluativna sistema i da u interakciji sa bilo kakvim entitetima iz spoljašnje sredine, ti entiteti bivaju od strane organizma evaluirani na tri navedena bazična plana.

CILJ:

U ovom radu, u odnosu na prethodne radove koji su se bavili razvojem estetske preferencije, pomeramo težište interesovanja sa sadržaja koje preferiraju deca različitih uzrasta, na mehanizme koji stoje u osnovi estetske preferencije na različitim uzrastima i na sam proces donošenja estetske odluke. U skladu sa tim, cilj ovog rada je da postavimo i proverimo *evaluativnu hipotezu estetske preferencije*, tj. da utvrdimo da li bazični evaluativni mehanizmi čiju egzistenciju smo potvrdili u našim prethodnim istraživanjima, stoje u osnovi estetske preferencije, koji evaluativni mehanizmi najviše usmeravaju estetsku preferenciju i koliko pojedini evaluativni mehanizmi kod ispitanika različitog uzrasta doprinose estetskom preferiranju. Ovaj opšti cilj možemo predstaviti preko nekoliko posebnih ciljeva koji zajedno obuhvataju navedenu hipotezu:

1. Prvi cilj (ujedno i cilj prvog istraživanja) će biti da utvrdimo da li su evaluativne dimenzije (afektivna, kognitivna i konativna) značajno povezane sa estetskom preferencijom, koje dimenzije pokazuju najveću povezanost sa estetskom preferencijom i kako se ta povezanost menja sa uzrastom.
2. Drugi cilj (drugo istraživanje) će biti da proverimo pretpostavku da deca različitog uzrasta preferiraju određene stimuluse u zavisnosti od toga koja značenja pridaju tim stimulusima, tj. u zavisnosti od toga koje evaluativne vrednosti pridaju tim značenjima. Specifičnije, podaci prikupljeni ovim istraživanjem bi trebalo da nam daju odgovor na sledeća pitanja: 1) kakva je struktura semantičkog polja koju deca različitog uzrasta pridaju stimulusu koji percipiraju, tj. da li na različitim uzrastima postoje specifični semantički aspekti stimulusa koji se više uzimaju u obzir prilikom estetskog procenjivanja stimulusa, 2) kakva je povezanost evaluacije semantičkog polja (tj, afektivne, kognitivne i konativne evaluacije semantičkih jedinica koje se asociraju za stimulus) i estetske preferencije tog stimulusa.

3. Sledeći cilj (treći eksperiment) je da na jedan još sistematičniji način proverimo opštost prethodno navedene pretpostavke. Ako se hipoteza o preferenciji entiteta na osnovu evaluativnih vrednosti koje nose semantičke jedinice koje bivaju pobuđene pri interakciji sa tim entitetom pokaže ispravnom na primeru vizuelne stimulacije (kao u prethodnom eksperimentu), onda ne postoji razlog da takav princip ne bude univerzalan za bilo koje mentalne sadržaje koji su nosioci značenja. Drugim rečima, probaćemo da idemo korak dalje i da pretpostavku prethodnog eksperimenta, postavljenu na primeru vizuelnih stimulusa, proširimo i na domen mentalnih reprezentacija. Ako bi se i u tom domenu pokazalo da evaluativna vrednost semantičkih jedinica koje se vezuju za neki entitet značajno doprinosi estetskoj preferenciji tog entiteta, onda bismo povećali eksplanatornu moć evaluativne hipoteze tako da obuhvata ne samo senzornu stimulaciju, već i šire polje mentalnih reprezentacija.
4. Cilj četvrtog, petog i šestog eksperimenta će biti da izdvojimo i stavimo u fokus jednu po jednu evaluativnu dimenziju i tako pratimo proces donošenja estetske odluke kod ispitanika različitog uzrasta. Četvrti eksperiment će se baviti uticajem kognitivne evaluacije na estetsku preferenciju. Ideja je da stimulusi koji su prethodno bili u iskustvu, koji su poznatiji ispitanicima će biti estetski preferirani. Konkretno, proveravaćemo efekat kognitivnog primovanja (tj. porasta poznatosti usled prethodnog kratkog izlaganja stimulusa) na estetsku preferenciju kod ispitanika različitog uzrasta. Peti eksperiment će se na sličan način baviti uticajem afektivne evaluacije a šesti uticajem konativne evaluacije na estetsku preferenciju kod ispitanika različitog uzrasta.

HIPOTEZE:

Hipoteze su grupisane u skladu sa prethodno postavljenim ciljevima istraživanja.

1. Sve tri evaluativne dimenzije (afektivna, kognitivna i konativna), će pokazati značajnu povezanost sa estetskom preferencijom na svim ispitivanim uzrastima. Najveću povezanost sa estetskom preferencijom na sva tri uzrasta će imati afektivna dimenzija. Sa uzrastom će rasti povezanost sve tri evaluativne dimenzije i estetske preferencije.
2. Deca različitog uzrasta preferiraju stimuluse u zavisnosti od toga koja značenja pridaju tim stimulusima, kao i u zavisnosti od toga koje evaluativne vrednosti pridaju tim značenjima. Specifičnije: 1) na različitim uzrastima postoje specifični semantički aspekti

stimulusa koji se više uzimaju u obzir prilikom estetskog procenjivanja stimulusa, a ti semantički aspekti su određeni specifičnošću kognitivnih struktura dece datog uzrasta i 2) afektivna evaluacija semantičkih asocijacija koje izaziva stimulus je u značajnoj pozitivnoj korelaciji sa estetskom preferencijom tog stimulusa.

3. Evaluativna hipoteza pokazuje univerzalnost i može se generalizovati i na opšti plan mentalnih reprezentacija. Afektivna, kognitivna i konativna evaluacija semantičkih jedinica koje se asociraju za određeni pojam (tj. njegovog semantičkog polja) je u značajnoj pozitivnoj korelaciji sa estetskom preferencijom tog pojma kod ispitanika sva tri uzrasta, a sa uzrastom raste intenzitet te povezanosti.
4. Stimulusi koji su se prethodno pojavili u iskustvu ispitanika, tj. koji su prethodno izloženi u situaciji primovanja će biti estetski preferirani u odnosu na stimulse kojima ispitanik prethodno nije bio izložen. U terminima Pijažeeve teorije ova hipoteza bi glasila da će biti preferirani oni sadržaji koji lakše mogu da se asimiliraju u postojeće kognitivne šeme. Pretpostavka je da lakoća procesiranja (usled prethodne izloženosti stimulusa) biva nagrađena od strane organizma izazivanjem pozitivnog afekta, koji uzrokuje povećanu estetsku preferenciju.
5. Afektivna valenca stimulusa će značajno uticati na estetsku preferenciju stimulusa i to tako što će se preferirati stimulusi koji su asocirani sa pozitivnom afektivnom valencom, u odnosu na stimulse koji su asocirani sa negativnom valencom. Efekat afektivne valence na estetsku preferenciju je veći na starijim nego na mlađim uzrastima.
6. Konativna evaluacija će značajno uticati na estetsku preferenciju stimulusa i to tako što će stimulusi koji su asocirani sa višom pobuđenošću, biti estetski preferirani u odnosu na stimulse koji su asocirani sa nižom pobuđenošću. Efekat konativne evaluacije na estetsku preferenciju je veći na starijim nego na mlađim uzrastima.

METOD

Planirano je šest eksperimenata uz primenu različitih metoda.

Eksperiment 1:

Cilj: utvrditi da li su evaluativne dimenzije značajno povezane sa estetskom preferencijom, koje evaluativne dimenzije (afektivna, kognitivna i konativna), pokazuju

najveću povezanost sa estetskom preferencijom i kako se ta povezanost manifestuje na različitim uzrastima.

Ispitanici: uzorak ispitanika će biti prigodan, sačinjavaće ga 150 ispitanika oba pola (po 50 ispitanika iz tri uzrasne grupe: 9, 13 i 19 godina). Prva i druga grupa ispitanika će biti učenici osnovnih škola u Beogradu, a treća studenti prve godine sa Odeljenja za psihologiju, Filozofskog fakulteta, Univerziteta u Beogradu.

Stimulusi: u istraživanju će kao stimulusi biti korišćena 24 apstraktna i realistička umetnička dela (raspoređenih u dve grupe po 12 stimulusa) koji će ispitanicima biti prezentovani uz pomoć posebno napravljenog programa na monitoru računara. Stimulusi će biti prezentovani u randomiziranom redosledu za svaku grupu ispitanika. Biće prikazani centralno na monitoru, u okviru veličine 12 x 12 cm, na beloj pozadini. Svaki monitor će pre početka ispitivanja biti proveren i ujednačen po rezoluciji (1200 x 800 piksela), boji i osvetljenju.

Instrument: u istraživanju će se koristiti instrument koji se sastoji iz dva dela. Prvi deo predstavlja sedmostepena bipolarna skala ružno-lepo na kojoj će ispitanici izražavati svoju estetsku preferenciju izloženih stimulusa. Drugi deo će predstavljati instrument konotativni diferencijal (CD-15) (Janković, 2000b) koji meri petnaest bazičnih evaluativnih dimenzija grupisanih u tri faktora (po pet skala): afektivna evaluacija, konativna evaluacija (pobuđenost) i kognitivna evaluacija. Skale koje ulaze u sastav afektivne evaluacije su: neprijatno-prijatno, loše-dobro, negativno-pozitivno, bezopasno-opasno, grubo-nežno; konativne evaluacije: neupečatljivo-upečatljivo, slabo-jako, pasivno-aktivno, dosadno-zanimljivo, nemotivišuće-motivišuće; i kognitivne evaluacije: nepoznato-poznato, nejasno-jasno, nepravilno-pravilno, nerazumljivo-razumljivo, neskladno-skladno. Svakoј grupi ispitanika će biti prikazan instrument sa skalama u različitom redosledu, kao i sa rotiranim redosledom pridevskih opozita na pozitivnom i negativnom polu skale.

Procedura: Istraživanje će biti sprovedeno u manjim grupama od po 25 ispitanika u računarskom kabinetu u izabranoј osnovnoj školi i na Filozofskom fakultetu. Ispitanicima će najpre biti pročitano uputstvo, a zatim i pokazan primer popunjavanja skale u formi semantičkog diferencijala na računaru. Ispitanici će potom sami pristupiti ocenjivanju jednog probnog stimulusa. Ako im je nakon toga sve jasno, biće zamoljeni da nastave sa ocenjivanjem ostalih stimulusa. Na ekranu će se pojaviti prva slika, a potom i skala ružno-lepo na kojoj treba da ocene dati stimulus. Nakon toga će se na ekranu pojaviti ostalih 15 skala konotativnog diferencijala na kojima takođe treba da procene stimulus. Nakon završetka procenjivanja prvog stimulusa, klikom na dugme, na ekranu će im se pojaviti sledeća slika.

Vreme rada neće biti ograničeno i svaki ispitanik će kroz ispitivanje prolaziti brzinom koja mu odgovara. Očekivana dužina trajanja ispitivanja je 30 minuta.

Obrada podataka: pri obradi podataka planirana je primena analize glavnih komponenti, multidimenzionalno skaliranje, multipla regresiona analiza, analiza varijanse i IRT-analiza

Eksperiment 2:

Cilj: provera pretpostavke da deca različitog uzrasta preferiraju određene stimulse u zavisnosti od toga koja značenja pridaju tim stimulusima, tj. u zavisnosti od toga koje evaluativne vrednosti pridaju tim značenjima.

Ispitanici: uzorak ispitanika će biti prigodan, sačinjavaće ga 135 ispitanika oba pola (po 45 ispitanika iz tri uzrasne grupe: 9, 13 i 19 godina). Prva i druga grupa ispitanika će biti učenici osnovnih škola u Beogradu, a treća studenti prve godine sa Odeljenja za psihologiju, Filozofskog fakulteta, Univerziteta u Beogradu.

Stimulusi: u istraživanju će biti korišćeno 16 apstraktnih i realističkih vizuelnih stimulusa (raspoređenih u dve grupe po 8 stimulusa) koji će ispitanicima biti prezentovani na monitoru računara uz pomoć posebno napravljenog programa. Stimulusi će biti prezentovani u randomiziranom redosledu za svaku grupu ispitanika. Slike će biti prikazane u okviru veličine 12 x 12 cm, na beloj pozadini. Svaki monitor će pre početka ispitivanja biti proveren i ujednačen po rezoluciji, boji i osvetljenju.

Procedura: Istraživanje će biti sprovedeno u manjim grupama u računarskom kabinetu u izabranoj osnovnoj školi i na Filozofskom fakultetu. Ispitanicima će najpre biti pročitano uputstvo za rad. Na ekranu će se pojaviti prva slika, koju ispitanici treba da posmatraju nekoliko trenutaka, a nakon toga i bipolarna sedmostepena skala ružno-lepo na kojoj treba da ocene dati stimulus. Nakon toga će se na ekranu pojaviti prazna polja u nekoliko linija, na koje će ispitanici biti zamoljeni da odgovore kratko na sledeće pitanje: »Šta vidiš na ovoj slici? Na linijama ispod napiši nekoliko reči koje ti prve padnu na pamet«. Nakon što odgovori na sve slike prođu kroz ove iste korake, sledi druga faza eksperimenta. U toj fazi će se ispitanicima na ekranu pojaviti njihove prethodne asocijacije na prvi stimulus i kraj svake asocijacije bipolarna sedmostepena skala neprijatno-prijatno. Ispitanici će imati zadatak da na datoj skali procene sve asocijacije koje su imali na prvi stimulus, a potom i sve asocijacije koje su imali na sve ostale stimulse. Vreme rada neće biti ograničeno, svaki ispitanik će kroz

ispitivanje prolaziti brzinom koja mu odgovara. Očekivana dužina trajanja ispitivanja je 35 minuta.

Obrada podataka: pri obradi podataka planirana je primena regresione analize, analize varijanse i analize sadržaja.

Eksperiment 3:

Cilj: Provera opštosti hipoteze da evaluativna vrednost semantičkih jedinica koje se asociraju za neki entitet značajno doprinosi estetskoj preferenciji tog entiteta.

Ispitanici: U istraživanju će učestvovati dve grupe ispitanika. Prvu grupu će sačinjavati 75 ispitanika oba pola (po 25 ispitanika uzrasta: 9, 13 i 17 godina). Ispitanici uzrasta 9 i 13 godina će biti učenici izabrane osnovne škole u Beogradu, a ispitanici uzrasta 17 godina će biti učenici izabrane srednje škole. Druga grupa ispitanika će učestvovati u drugoj fazi istraživanja i činiće je 120 ispitanika srednjoškolskog uzrasta.

Stimulusi: u istraživanju će kao stimulusi biti korišćeno 27 reči, imenica u nominativu jednine koje označavaju entitete iz svakodnevnog života.

Instrumenti: Za izvođenje ovog istraživanja biće korišćena dva instrumenta. Prvi je baza Razvojni asocijativni rečnik iz koje će biti izvučeni podaci o slobodnim asocijacijama koje su ispitanici uzrasta 9, 13 i 17 godina davali na 27 reči, koje će biti korišćene kao stimulusi u ovom istraživanju (Janković, u pripremi).

Drugi instrument, će se sastojati od bipolarnе skale ružno-lepo i instrumenta konotativni diferencijal (CD-9) koji meri devet evaluativnih dimenzija, grupisanih u tri faktora (tri skale po faktoru).

Procedura: Istraživanje će biti izvedeno u prostorijama za nastavu izabrane osnovne škole i na Filozofskom fakultetu, Univerziteta u Beogradu. Ispitanici će najpre dobiti uputstvo, a potom će pristupiti proceni 27 reči na skali lepo-ružno i na instrumentu konotativni diferencijal. Vreme rada neće biti ograničeno, svaki ispitanik će kroz ispitivanje prolaziti brzinom koja mu odgovara. Očekivana dužina trajanja ispitivanja je 30 minuta. U drugoj fazi istraživanja ispitanici srednjoškolskog uzrasta će biti podeljeni u šest manjih grupa od po 20 ispitanika. Oni će imati zadatak da spisak reči, koji predstavljaju asocijate na 27 reči (biće selektovani samo oni asocijati koji su produkovani u formi imenice i koji u imaju frekvencu veću od 3) procene na instrumentu konotativni diferencijal (CD-9). Nakon toga podaci o estetskoj preferenciji 27 pojmova i podaci o evaluativnoj vrednosti semantičkih jedinica (tj. asocijacija) tih pojmova će biti analizirani u skladu sa postavljenom hipotezom.

Obrada podataka: pri obradi podataka planirana je primena regresione analize i analize varijanse.

Eksperiment 4:

Cilj: ispitati efekat afektivnog primovanja (tj. evaluativnog uslovljavanja) na estetsku preferenciju neutralnih vizuelnih stimulusa kod ispitanika različitog uzrasta.

Nacrt: Eksperiment će biti dvofaktorski. Prvi faktor, afektivna valenca prima, će imati tri nivoa (pozitivna valenca, negativna valenca i neutralni stimulus kao kontrola). Drugi faktor će biti uzrast, sa tri nivoa: 9, 13 i 19 godina. Zavisna varijabla će biti estetska preferencija koja će biti merena bipolarnom sedmočlanom skalom procene ružno-lepo.

Ispitanici: uzorak ispitanika će biti prigodan, sačinjavaće ga 120 ispitanika oba pola (po 40 ispitanika iz tri uzrasne grupe: 9, 13 i 19 godina). Ispitanici u okviru svakog uzrasta će biti podeljeni u dve grupe od po 20 ispitanika (grupa A i grupa B). Prva i druga uzrasna grupa ispitanika će biti učenici osnovnih škola u Beogradu, a treća studenti prve godine sa Odeljenja za psihologiju, Filozofskog fakulteta, Univerziteta u Beogradu. U fazi pripreme eksperimenta učestvovaće tri posebne grupe od po 20 ispitanika (sa navedena tri uzrasta) koji će procenjivati na skali ružno-lepo 60 vizuelnih stimulusa, (znakovi kineskog pisma). Cilj ove pripreme faze je da se stimulusi ujednače po estetskoj preferenciji.

Stimulusi: u istraživanju će kao primovi biti korišćeno 20 slika radosnih lica (od toga 10 muških i 10 ženskih), 20 slika lica koje izražavaju ljutnju (takođe 10 muških i 10 ženskih) i 20 slika afektivno neutralnih lica koji će služiti kao kontrolni stimulusi (10 muških i 10 ženskih). Kao mete će biti korišćeno 60 neutralnih vizuelnih stimulusa, (znakovi kineskog pisma).

Procedura: U pripremnoj fazi za istraživanje, tri grupe od po dvadeset ispitanika (sa svakog od tri ispitivana uzrasta) će procenjivati 60 vizuelnih stimulusa (znakova kineskog pisma) na skali lepo-ružno sa ciljem ujednačavanja stimulusa po estetskoj preferenciji. U glavnom delu eksperimenta, istraživanje će biti sprovedeno u računarskom kabinetu u izabranoj osnovnoj školi i na Filozofskom fakultetu uz korišćenje programa SuperLab Pro 2.0. Nakon uvodnog objašnjenja šta će biti njihov zadatak, na ekranu računara ispitanicima će se pojaviti fiksaciona tačka u trajanju od 1000ms koja treba da pripremi ispitanika za prezentaciju stimulusa i obezbedi da ispitanik gleda u ekran kada nakon toga bude izložen stimulus-prim u jako kratkoj ekspoziciji. Nakon toga će se pojaviti stimulus-prim (radosno ili ljuto lice) u trajanju od 6 milisekundi (subliminalno). Odmah nakon prezentacije prima, bez

interstimulusnog intervala između će se pojaviti stimulus-meta (znak kineskog pisma) koja će se na ekranu zadržati 2500ms. Zadatak ispitanika će biti da nakon nestanka sa ekrana vizuelnog stimulusa-mete (znaka kineskog pisma) na listu za ocene koji će imati ispred sebe oceni dati stimulus na sedmostepenoj bipolarnoj skali ružno-lepo. Nakon toga procedura će biti ista i za ostale stimulse. Grupa B sa istog uzrasta će raditi eksperiment u istoj formi, samo će kineskim znacima kojima su prethodila srećna lica u eksperimentu grupe A, sada prethoditi ljuta lica i obrnuto. Očekivana dužina trajanja ispitivanja po jednoj grupi je 25 minuta.

Obrada podataka: pri obradi podataka planirana je primena analize varijanse i t-testa.

Eksperiment 5:

Cilj: ispitati efekat konativnog primovanja na estetsku preferenciju neutralnih vizuelnih stimulusa kod ispitanika različitog uzrasta.

Nacr: Eksperiment će biti dvofaktorski. Prvi faktor, pobuđenost prima, će imati tri nivoa (visoka pobuđenost, niska pobuđenost i situacija bez prima kao kontrola). Drugi faktor će biti uzrast, sa tri nivoa: 9, 13 i 19 godina. Zavisna varijabla će biti estetska preferencija koja će biti merena bipolarnom sedmočlanom skalom procene ružno-lepo.

Ispitanici: uzorak ispitanika će biti prigodan, sačinjavaće ga 120 ispitanika oba pola (po 40 ispitanika iz tri uzrasne grupe: 9, 13 i 19 godina). Ispitanici u okviru svakog uzrasta će biti podeljeni u dve grupe od po 20 ispitanika (grupa A i grupa B). Prva i druga uzrasna grupa ispitanika će biti učenici osnovnih škola u Beogradu, a treća studenti prve godine sa Odeljenja za psihologiju, Filozofskog fakulteta, Univerziteta u Beogradu.

Stimulusi: u istraživanju će kao primovi biti korišćeno 20 slika pobuđenih lica tj. lica koje izražavaju iznenađenost (od toga 10 muških i 10 ženskih) i 20 slika nisko pobuđenih lica, tj. lica koja odražavaju pasivnost i neutralnost (takođe 10 muških i 10 ženskih). Kao mete će biti korišćeno 60 neutralnih vizuelnih stimulusa, (znakovi kineskog pisma).

Procedura: Istraživanje će biti sprovedeno u računarskom kabinetu u izabranoj osnovnoj školi i na Filozofskom fakultetu uz korišćenje programa SuperLab Pro 2.0. Kao i u prethodnom eksperimentu, ispitanicima će se najpre pojaviti fiksaciona tačka u trajanju od 1000ms koja treba da pripremi ispitanika za prezentaciju stimulusa i obezbedi da ispitanik gleda u ekran kada nakon toga bude išao stimulus-prim u jako kratkoj ekspoziciji. Nakon toga će se pojaviti stimulus-prim (iznenađeno ili smireno lice) u trajanju od 6 milisekundi (subliminalno). Odmah nakon prezentacije prima, bez interstimulusnog intervala između će se

pojaviti stimulus-meta (znak kineskog pisma) koja će se na ekranu zadržati 2500ms. Zadatak ispitanika će biti da nakon nestanka sa ekrana vizuelnog stimulusa-mete (znaka kineskog pisma) na listu za ocene koji će imati ispred sebe oceni dati stimulus na sedmostepenoj bipolarnoj skali ružno-lepo. Nakon toga procedura će biti ista i za ostale stimuluse. Grupa B sa istog uzrasta će raditi eksperiment u istoj formi, samo će kineskim znacima kojima su prethodila iznenađena lica u eksperimentu grupe A, sada prethoditi smirena, neutralna lica i obrnuto. Očekivana dužina trajanja ispitivanja po jednoj grupi je 25 minuta.

Obrada podataka: pri obradi podataka planirana je primena analize varijanse i t-testa.

Eksperiment 6:

Cilj: ispitati kakav je uticaj kognitivne evaluacije (tj poznatosti stimulusa usled prethodne izloženosti) na estetsku preferenciju. Konkretno, proveravaćemo efekat kognitivnog primovanja na estetsku preferenciju kod ispitanika različitog uzrasta.

Nacrt: Eksperiment će biti dvofaktorski. Prvi faktor, kongruentnost prima i mete, će imati tri nivoa (kongruentni, nekongruentni i situacija bez prima kao kontrola). Drugi faktor će biti uzrast, sa tri nivoa: 9, 13 i 19 godina. Zavisna varijabla će biti estetska preferencija koja će biti merena bipolarnom sedmočlanom skalom procene ružno-lepo.

Ispitanici: uzorak ispitanika će biti prigodan, sačinjavaće ga 120 ispitanika oba pola (po 40 ispitanika iz tri uzrasne grupe: 9, 13 i 19 godina). Ispitanici u okviru svakog uzrasta će biti podeljeni u dve grupe od po 20 ispitanika (grupa A i grupa B). Prva i druga uzrasna grupa ispitanika će biti učenici osnovnih škola u Beogradu, a treća studenti prve godine sa Odeljenja za psihologiju, Filozofskog fakulteta, Univerziteta u Beogradu.

Stimulusi: u istraživanju će kao primovi biti korišćeno 20 znakova kineskog pisma koji će u istraživanju biti korišćeni i kao mete i 20 novih znakova kineskog pisma koji se neće pojavljivati u ulozi mete. Kao mete će biti korišćeno 60 neutralnih vizuelnih stimulusa, (znakovi kineskog pisma).

Procedura: Istraživanje će biti sprovedeno u računarskom kabinetu u izabranoj osnovnoj školi i na Filozofskom fakultetu uz korišćenje programa SuperLab Pro 2.0. Kao i u prethodnim eksperimentima, ispitanicima će se najpre pojaviti fiksaciona tačka u trajanju od 1000ms koja treba da pripremi ispitanika za prezentaciju stimulusa i obezbedi da ispitanik gleda u ekran kada nakon toga bude išao stimulus-prim u jako kratkoj ekspoziciji. Nakon nestanka fiksacione tačke ekran će 500ms biti prazan a onda će se pojaviti stimulus-prim (znak kineskog pisma) u trajanju od 25 milisekundi. Odmah nakon prezentacije prima, preko

ekrana će se pojaviti maska koja će se sastojati od slučajno raspoređenih tačaka po ekranu u trajanju od 30ms. Nakon toga će se pojaviti stimulus-meta (znak kineskog pisma koji će biti kongruentan ili nekongruentan u odnosu na prim) koja će se na ekranu zadržati 2500ms. Zadatak ispitanika će biti da nakon nestanka sa ekrana vizuelnog stimulusa-mete (znaka kineskog pisma) na listu za ocene koji će imati ispred sebe oceni dati stimulus na sedmostepenoj bipolarnoj skali ružno-lepo. Nakon toga procedura će biti ista i za ostale stimuluse. Grupa B sa istog uzrasta će raditi eksperiment u istoj formi, samo će znacima kineskog pisma kojima su prethodili kongruentni primovi u eksperimentu grupe A, sada prethoditi nekongruentni primovi i obrnuto. Očekivana dužina trajanja ispitivanja po jednoj grupi je 25 minuta.

Obrada podataka: pri obradi podataka planirana je primena analize varijanse i t-testa.

ZAKLJUČAK

Cilj ovog rada će biti da postavimo i proverimo *evaluativnu hipotezu estetske preferencije*, tj. da utvrdimo da li evaluativni mehanizmi čije postojanje smo utvrdili u našim prethodnim istraživanjima, stoje u osnovi estetske preferencije, koji evaluativni mehanizmi najviše usmeravaju estetsku preferenciju i koliko pojedini evaluativni mehanizmi kod ispitanika različitog uzrasta doprinose estetskom preferiranju. Ako rezultati potvrde evaluativnu hipotezu, priroda estetske preferencije i sam razvoj estetske preferencije će dalje biti interpretirani u skladu sa prirodom evaluativnih mehanizama koji stoje u njenoj osnovi. Biće razmatrana uloga svakog od tri evaluativna sistema kako u kontekstu estetske preferencije i njenog razvoja tako i u širem kontekstu uloge u ljudskom razvoju. Po evaluativnoj hipotezi, kako je mi shvatamo, estetska preferencija je jedna od manifestacija evaluativne funkcije organizma, tj. rezultanta dejstva afektivnih, kognitivnih i konativnih evaluativnih mehanizama kojima organizam vrednuje svoju interakciju sa sredinom, i u skladu sa tim biće razmatrana i veza estetske preferencije sa drugim principima vrednovanja, etičkog suđenja, socijalnog suđenja, procesa odlučivanja i samog ponašanja. O evaluativnim mehanizmima ćemo razmišljati i kao o procesima unutar organizma čija je uloga rešavanje problema vezanih za adaptaciju, preživljavanje i reprodukciju. S obzirom na blisku vezu evaluativnih mehanizama i procesa adaptacije biće razmatrana i uloga koju evaluativni mehanizmi imaju u širem shvatanju razvoja kao i razmatranje njihove moguće uloge kao razvojnog mehanizma. S tim u vezi će uloga evaluativnih mehanizama u razvoju biti

razmatrana i u kontekstu nekoliko novih i klasičnih razvojno-psiholoških teorija, uglavnom teorije nelinearnih dinamičkih sistema i Pijažeeve teorije kognitivnog razvoja sa pokušajem dovođenja u vezu sa pojmovima asimilacije akomodacije i uravnotežavanja kao mehanizma razvoja.

LITERATURA

- Arnheim, R. (1966). *Toward a psychology of art*. Berkeley, CA: The University of California Press.
- Attneave, F. (1957). Physical determinants of the judged complexity of shapes. *Journal of Experimental Psychology*, 53, 221-227.
- Bargh, J. A., Chaiken, S., Raymond, P., & Hymes, C. (1996). The automatic evaluation effect: Unconditional automatic attitude activation with a pronunciation task. *Journal of Experimental Social Psychology*, 32, 104-128.
- Bargh, J. A., Chaiken, S., Raymond, P., & Pratto, F. (1992). The generality of the automatic attitude activation effect. *Journal of Experimental Social Psychology*, 62, 893-912.
- Berlyne, D. E. (1971). *Aesthetics and Psychobiology*. New York: Appleton-Century Crofts.
- Berlyne, D. E. (1974a). Novelty, complexity, and interestingness. In D. E. Berlyne (Ed.), *Studies in the new experimental aesthetics: Steps toward an objective psychology of aesthetic appreciation* (pp. 175-180). Washington, D. C.: Hemisphere Publishing Corporation.
- Berlyne, D. E. (1974b). The new experimental aesthetics. In D. E. Berlyne (Ed.), *Studies in the new experimental aesthetics: Steps toward an objective psychology of esthetic appreciation* (pp. 1-26). Washington, D. C.: Hemisphere Publishing Corporation.
- Birkhoff, G. D. (1932). *Aesthetic Measure*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- Bornstein, M. H., Ferdinandsen, K., & Gross, C. G. (1981). Perception of symmetry in infancy. *Developmental Psychology*, 17, 82-86.
- Brighouse, G. (1939). Variability in preference for simple forms. *Psychological Monographs*, 51
- Bruner, J. S. (1990). *Acts of meaning*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Buss, D., (1996). The evolutionary psychology of human social strategies. In E. T. Higgins & A. W. Kruglanski (Eds.), *Social Psychology: Handbook of basic principles* (pp. 3-38). New York, NY, USA: Guilford.
- Cairns, R. B., Elder, G. H., Jr., & Costello, E. J. (1996). *Developmental science*. Cambridge, England: Cambridge University Press.
- Cela-Conde, C. J., Marty, G., Maestú, F., Ortiz, T., Munar, E., Fernández, A., Roca, M., Rosselló, J., & Quesney, F. (2004). Activation of the prefrontal cortex in the human visual aesthetic perception. *Proceedings of the National Academy of Sciences USA*, 101, 6321-6325.
- Chatterjee, A. (2003). Prospects for a Cognitive Neuroscience of Visual Aesthetics. *Bulletin of Psychology of the Arts*, 4, 55-60.
- Collins, A., Loftus, E. (1975). A spreading-activation theory of semantic processing. *Psychological Review*, 82, 407-428.
- Cupchik, G. C. (1986). A decade after Berlyne. *New directions in Experimental Aesthetics. Poetics*, 15, 345-369.
- Damasio, A. R. (1994). *Descartes' error: Emotion, reason, and the human brain*. New York: Grosset /Putnam.

- Damasio, A. R. (2003). *Looking for Spinoza: Joy, sorrow, and the feeling brain*. New York: Harcourt /Harvest.
- Davis, R. C. (1936). An evaluation and test of Birkhoff's aesthetic measure. *Journal of General Psychology*, 15, 231-240.
- De Houwer, J., Hermans, D. & Spruyt (2001). Affective priming of pronunciation responses: Effects of target degradation. *Journal of experimental social psychology*, 37, 85-91.
- Dewar, H. (1938). A Comparison of Tests of Aesthetic Appreciation. *British Journal of Educational Psychology*, 8, 29-49.
- Ellsworth, P. C., & Scherer, K. R. (2003). Appraisal Processes in Emotion. In R. J. Davidson & K. R. Scherer & H. H. Goldsmith (Eds.), *Handbook of affective sciences*. New York: Oxford University Press.
- Ellsworth, P. C., & Smith, C. E. (1988). Shades of joy: Appraisals differentiating among positive emotions. *Emotion and cognition*, 2, 301-331.
- Elman, J. L., Bates, E. A., Johnson, M. H., & Karmiloff-Smith, A. (1996). *Rethinking innateness: A connectionist perspective on development*. Cambridge, MA: MIT Press
- Eysenck, H. J. (1940). The 'general factor' in aesthetic judgements. *British Journal of Psychology*, 31, 94-102.
- Eysenck, H. J. (1941b). The empirical determination of an aesthetic formula. *Psychological Review*, 48, 83-92.
- Eysenck, H. J. (1942). The experimental study of the 'Good Gestalt' - A new approach. *Psychological Review*, 49, 344-363.
- Eysenck, H. J. (1968). An experimental study of aesthetic preference for polygonal figures. *The Journal of General Psychology*, 79, 3-17.
- Eysenck, H. J., & Castle, M. (1970b). Training in art as a factor in the determination of preference judgments for polygons. *British Journal of Psychology*, 61, 65-81.
- Fazio, R. H. (1993). Variability in the likelihood of automatic attitude activation: data re-analysis and commentary on Bargh, Chaiken, Gendler and Pratto (1992). *Journal of Personality and Social Psychology*, 64, 753-758, 764-765.
- Fazio, R. H. (2001). On the automatic activation of associated evaluations: An overview. *Cognition and Emotion*, 15 (2), 115-141.
- Fazio, R. H., Sanbonmatsu, D. M., Powell, M. C., & Kardes, F. R. (1986). On the automatic activation of attitudes. *Journal of Personality and Social Psychology*, 50, 229-238.
- Feist, G. J., & Brady, T. R. (2004). Openness to experience, non-conformity, and the preference for abstract art. *Empirical Studies of the Arts*, 22, 77-89.
- Flavell, J. (1982). Structures, stages, and sequences in cognitive development. In W. A. Collins (Ed.), *The concept of development* (Vol. 15). Hillsdale, NJ: Erlbaum.
- Fodor, J. (1983). *The modularity of mind: An essay on faculty psychology*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Fodor, J. A. (1975). *The language of thought*. New York: Crowell.
- Francis, R. (1976). Comparative effects of six collative variables on interest and preference in adults of different educational levels. *Journal of Personality and Social Psychology*, 33, 62-79.
- Furnham, A., & Walker, J. (2001). The influence of personality traits, previous experience of art, and demographic variables on artistic preference. *Personality and Individual Differences*, 31, 997
- Giner-Sorolla, R., Garcia, M.T. & Bargh, J. A. (1999). The automatic evaluation of pictures. *Social Cognition*, 17, 76-96.
- Goel V. and Dolan R. J. The functional anatomy of humor: segregating cognitive and affective components. *Nat Neurosci* 4, 237-238 (2001).
- Halberstadt, J. B., & Rhodes, G. (2000). The attractiveness of non-face averages: Implications for an evolutionary explanation of the attractiveness of average faces. *Psychological Science*, 11, 289-293.

- Halberstadt, J., & Rhodes, G. (2003). It's not just average faces that are attractive: Computer-manipulated averageness makes birds, fish and automobiles attractive. *Psychonomic Bulletin & Review*, 10(1), 149-156.
- Heckhausen, H. (1964). Complexity in perception: Phenomenal criteria and information theoretic calculus -a note on D. E. Berlyne's "complexity effects". *Canadian Journal of Psychology*, 18, 168-173.
- Hekkert, P., & Wieringen, P. C. W. v. (1996a). Beauty in the eye of the expert and nonexpert beholders: A study in the appraisal of art. *American Journal of Psychology*, 109, 389-407.
- Hekkert, P., Peper, C. E., & Van Wieringen, P. C. W. (1994). The effect of verbal instruction and artistic background on the aesthetic judgment of rectangles. *Empirical Studies of the Arts*, 12, 185-203.
- Hermans, D., De Houwer, J. & Ellen, P. (1994). The affective priming effect: Automatic activation of the evaluative information in memory. *Cognition and emotion*, 8, 515-533.
- Hermans, D., De Houwer, J. & Ellen, P. (2001). A time course analysis of the affective priming effect. *Cognition and Emotion*, 15 (2), 143-165.
- Hill, A. B & Kemp-Wheeler, S. M. (1989). The influence of context on lexical decision time for emotional and non-emotional words. *Current psychology: Research and Reviews*, 8, 219-227.
- Humphrey, N. K. (1973). The illusion of beauty. *Perception*, 2, 429-429.
- Iidaka T., Okada T., Murata T., Omori M., Kosaka H., Sadato N. et al. Age-related differences in the medial temporal lobe responses to emotional faces as revealed by fMRI. *Hippocampus* 12, 352-362 (2002).
- Jacobsen, T., Buchta, K., Köler, M., & Schröger, E. (2004). The primacy of beauty in judging the aesthetics of objects. *Psychological Reports*, 94, 1253-1260.
- Janković, D. (2000a). Konotativni aspekt značenja: utvrđivanje latentnih dimenzija. *Psihologija* 33 (1-2), 199-221.
- Janković, D. (2000a). Konotativni aspekt značenja: utvrđivanje latentnih dimenzija. *Psihologija*, XXXIII, br. 1-2, pp. 199-221.
- Janković, D. (2000c). Razvojno ispitivanje strukture konotativnog značenja pojmova. Izlaganje na VI naučnom skupu Empirijska Istraživanja u Psihologiji. Beograd. Rezimeji (22).
- Jones, B. E. (2003). Arousal Systems. *Frontiers in Bioscience*, 8, s438-s451.
- Kawabata, H. and Zeki, S. (2004). Neural correlates of beauty, *J. Neurophysiol.* 91, 1699-1705.
- Kelso, J. A. S. (1995). *The self-organization of brain and behavior*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Klauer, K. C. (1998). Affective priming. *European review of social psychology*, 8, 63-107.
- Knapp, R. H., Brimner, J., & White, M. (1959). Educational level, class status, and aesthetic preference. *Journal of Social Psychology*, 50, 277-284.
- Kohler, W. (1947). *Gestalt psychology* (2nd ed.). New York, USA: Liveright.
- Lacey, J. I. (1967). Somatic response patterning of stress: Some revisions of activation theory. In M. Appley & R. Trumbell (Eds.), *Psychological Stress*. New York: Appleton.
- Lacey, J. I., & Lacey, B. C. (1958). Verification and extension of the principle of autonomic response-stereotypy. *American Journal of Psychology*, 71, 50-73.
- Lakoff, G., & Johnson, M. (1980). *Metaphors we live by*. Chicago: University of Chicago
- Lane R. D., Fink G. R., Chau P.M. L. and Dolan R. J. Neural activation during selective attention to subjective emotional responses. *Neuroreport* 8 , 3969-3972 (1997).
- Lang, P. J., Greenwald, M. K., Bradley, M. M., & Hamm, A. O. (1993). Looking at pictures: Affective, facial, visceral, and behavioral reactions. *Psychophysiology*, 30, 261-273.
- Lazarus, R.S. (1991). *Emotion & Adaptation*. Oxford University Press, New York.
- Le Doux, J. (1995). Emotion: Clues from the Brain. *Annual Review of Psychology*, 46, 209-235.
- Le Doux, J. (1996). *The Emotional Brain: The Mysterious Underpinnings Of Emotional Life*. A Touchstone Book, New York.
- Leder, H., Belke, B., Oeberst, A., & Augustin, D. (2004). A model of aesthetic appreciation and aesthetic judgments. *British Journal of Psychology*, 95, 489-508.

- Linn, S. F., & Thomas, G. V. (2002). Development of understanding of popular graphic art: A study of everyday aesthetics in children, adolescents, and young adults. *International Journal of Behavioral Development*, 26(3), 278–287.
- Marković, S., Janković, D. i Subotić, I. (2002a). Implicitna i eksplicitna svojstva vizualnog gešalta. *Psihološka istraživanja* 11 -12, 75 – 112.
- Marković, S., Janković, D. i Subotić, I. (2002a). Dimenzije subjektivnog doživljaja Forme. *Psihološka istraživanja* 11-12, str. 49-73
- Martindale, C. (1984). The pleasures of thought: A theory of cognitive hedonics. *The Journal of Mind and Behavior*, 5, 49-80.
- Martindale, C. (1988). Aesthetics, Psychobiology, and Cognition. In F. Farley & R. Neperud (Eds.), *The foundations of aesthetics, art, and art education* (pp. 7-42). Nueva York: Praeger.
- Martindale, C., Moore, K., & Borkum, J. (1990). Aesthetic preference: Anomalous findings for Berlyne's Psychobiological Theory. *American Journal of Psychology*, 103, 53-80.
- Martindale, C., Moore, K., & West, A. (1988). Relationship of preference judgments to typicality, novelty, and mere exposure. *Empirical Studies of the Arts*, 6, 79-96.
- McNamara, T. (1992). Theories of Priming: I. Associative Distance and Lag. *Journal of Experimental Psychology: Learning, Memory, and Cognition*, Vol. 18, No. 6, 1173-1190.
- McWhinnie, H. J. (1968). A review of research on aesthetic measure. *Acta Psychologica*, 28, 363-375.
- Meier, N. C. (1942). *Art in human affairs*. New York: McGraw-Hill.
- Mong, J., Easton, A., Kow, L.-M., & Pfaff, D. (2003). Neural, hormonal and genetic mechanisms for the activation of brain and behavior. *European Journal of Pharmacology*, 480, 229-231.
- Montague P. R. and Berns G. S. Neural economics and the biological substrates of valuation. *Neuron* 36, 265-284 (2002).
- Murphy, S. T. & Zajonc, R. B. (1993). Affect, Cognition and Awareness: Affective Priming With Optimal and Suboptimal Stimulus Exposures. *Journal of Personality and Social Psychology*, Vol 64, No 5, 723-739.
- Murphy, S. T., Monahan, J. L. & Zajonc, R. B. (1995). Additivity of Nonconscious Affect: Combined Effects of Priming and Exposure. *Journal of Personality and Social Psychology*, Vol 69, No4, 589-602.
- Nadal, M. R. (2007). Complexity and aesthetic preference for diverse visual stimuli. Doctoral thesis, Departament de Psicologia, Universitat de les Illes Balears.
- Neiss, R. (1988). Reconceptualizing arousal: Psychobiological states in motor performance. *Psychological Bulletin*, 103, 345-366.
- Neperud, R. W. (1986). The relationship of art training and sex differences to aesthetic valuing. *Visual Arts Research*, 12, 11-19.
- O'Doherty J., Winston J., Critchley H., Perrett D., Burt D. M. and Dolan R. J. Beauty in a smile: the role of medial orbitofrontal cortex in facial attractiveness. *Neuropsychologia* 41, 147-155 (2003).
- Orlić, A. (2002). Afektivno primovanje u zadatku leksičke odluke. *Psihološka istraživanja* 11-12, 237-256.
- Paradiso S., Johnson D. L., Andreasen N. C., O'Leary D. S., Watkins G. L., Ponto L. L. B. et al. (1999). Cerebral blood flow changes associated with attribution of emotional valence to pleasant, unpleasant, and neutral visual stimuli in a PET study of normal subjects. *Am J Psychiatry* 156, 1618-1629.
- Parsons, M. J. (1987). *How we understand art*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Piaget, J. (1952a). *The origins of intelligence in children*. New York: International Universities Press.
- Piaget, J. (1954). *The construction of reality in the child*. New York: Basic Books.
- Piaget, J. (1970). *Genetic Epistemology*. New York: W.W. Norton & Company, Inc.
- Piaget, J. (1985). *The equilibration of cognitive structures: The central problem of cognitive development* (T. Brown & K. J. Thampy, Trans.). Chicago: University of Chicago Press.
- Prigogine, I., & Stengers, I. (1984). *Order out of chaos: Man's new dialogue with nature*. New York: Bantam Books.

- Ramachandran, V. S. & Hirstein, W. (1999). The science of art: A neurological theory of aesthetic experience. *Journal of Consciousness Studies*, 6, 15-51.
- Rolls E T, 2000 "The orbitofrontal cortex and reward" *Cerebral Cortex* 10, 284 - 294.
- Roseman, I. J., & Evdokas, A. (2004). Appraisals cause experienced emotions: Experimental evidence. *Cognition and Emotion*, 18, 1-28.
- Roseman, I.J. and Smith, G.A. (2001). 'Appraisal theory: assumptions, varieties, controversies.' In K. Scherer, A. Schorr and T. Johnstone (Eds.), *Appraisal processes in emotion* (3-19). Oxford: Oxford University Press.
- Silvia, P. J. (2005). Cognitive appraisals and interest in visual art: Exploring an appraisal theory of aesthetic emotions. *Empirical Studies of the Arts*, 23, 119-133.
- Silvia, P. J. (2006). Artistic training and interest in visual art: Applying the appraisal model of aesthetic emotions. *Empirical Studies of the Arts*, 24, 139-161.
- Smith, L. B., & Thelen, E. (1993). *A dynamic systems approach to development: applications*. Cambridge, MA: MIT Press
- Spencer, J. P., & Schöner, G. (2003). Bridging the representational gap in the dynamic systems approach to development. *Developmental Science*, 6, 392-412.
- Spencer, J. P., Smith, L. B., & Thelen, E. (2001). Tests of a dynamic systems account of the A-not-B error: The influence of prior experience on the spatial memory abilities of 2-year-olds. *Child Development*, 72, 1327-1346.
- Stein, B. E., & Meredith, M. A. (1993). *The merging of the senses*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Thelen, E. (1989). Self-organization in developmental processes: Can systems approaches work. In M. Gunnar & E. Thelen (Eds.), *Minnesota Symposia on Child Psychology: Vol. 22. Systems and development* (pp. 77-117). Hillsdale, NJ: Erlbaum.
- Thelen, E., & Bates, E. (2003). Connectionism and dynamic systems: Are they really different? *Developmental Science*, 6, 378-391.
- Thelen, E., & Smith, L. B. (1994). *A dynamic systems approach to the development of cognition and action*. Cambridge, MA: Bradford Books/MIT Press.
- Tulving, E. (1972). *Episodic and Semantic Memory*. U *Organization of Memory*, ed. Tulving, E., Donaldson, W. Academic Press, Inc.
- van der Maas, H. L. J., & Molenaar, P. C. M. (1992). Stagemwise cognitive development: An application of catastrophe theory. *Psychological Review*, 99, 395-417.
- van Geert, P. (2000). The dynamics of general developmental mechanisms: From Piaget and Vygotsky to dynamic systems models. *Current Directions in Psychological Science*, 9, 64-68.
- Vartanian, O., & Goel, V. (2004). Neuroanatomical correlates of aesthetic preference for paintings. *Neuroreport*, 15, 893-897.
- von Bertalanffy, L. (1933). *Modern theories of development*. London: Oxford University Press.
- von Bertalanffy, L. (1968). *General system theory*. New York: Braziller.
- Vygotsky, L. S. (1962). *Thought and language*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Weber, C. O. (1927). Aesthetics of rectangles and theories of affection. *Journal of Applied Psychology*, 15, 310-318.
- Wentura, D. (1999). Activation and Inhibition of Affective Information: Evidence for Negative Priming in the Evaluation Task. *Cognition and Emotion*, 13 (1), 65-91.
- White, G., Fishbein, S., & Rutstein, J. (1981). Passionate Love and the Misattribution of Arousal. *Journal of Personality and Social Psychology*, 41(1), 56-62.
- Wilson, G. D., Ausman, J., & Mathews, T. R. (1973). Conservatism and art preferences. *Journal of Personality and Social Psychology*, 25, 286-288.
- Winston, A. S., & Cupchik, G. C. (1992). The evaluation of high art and popular art by naive and experienced viewers. *Visual Arts Research*, 18, 1-14.

- Wong, P. S. & Root, J. C. (2003). Dynamic variation in affective priming. *Consciousness and Cognition*, 12, 147 – 168.
- Zajonc, R. B. (1980) Feeling and thinking: Preferences need no inferences. *American Psychologist*, 35, 151-175.
- Zajonc, R. B. (1968) Attitudinal Effects of Mere Exposure. *Journal of Personality and Social Psychology*, 9, 2, 1-27.

ИЗВЕШТАЈ
о одобрењу теме за израду докторске дисертације
кандидата Драгана Јанковића

Студент докторских студија Драган Јанковић поднео је молбу за одобрење израде докторске дисертације под насловом "РАЗВОЈ ЕСТЕТСКЕ ПРЕФЕРЕНЦИЈЕ". Потом смо изабрани у Комисију за одбрану и одобрење теме.

Кандидат је пред Комисијом 2. октобра 2009. године бранио предложену тему и нацрт истраживања теме. На темељу те одбране и писменог плана са образложењем теме које је кандидат претходно поднео, Комисија подноси следећи извештај о одобрењу теме.

Смештајући свој истраживачки проблем како у историјски тако и у савремени теоријско-методолошки оквир, Драган Јанковић образлаже да се естетска преференција уопште, па и естетска преференција визуелних стимулуса, не може објаснити на основу објективних него на основу субјективних својстава стимулуса, тј. на основу начина на који су објективна својства процењена од стране испитаника. Истраживања обављена протеклих деценија открила су већи број "субјективних варијабли" непосредно повезаних са естетском преференцијом (пријатност, познатост, смисленост, неочекиваност, занимљивост итд.). Задржавајући већ устаљено методолошко опредељење о мерењу естетске преференције преко оцено на скали *лепо-ружно*, Д. Јанковић не поставља свој циљ као додатно истраживање и прецизирање неких од тих познатих појединачних субјективних чинилаца естетске преференције. Напротив, он одређује крупнији проблем: да утврди структуру међусобних односа појединих чинилаца и механизме њиховог дејства у естетској преференцији. Сходно тако постављеном циљу Д. Јанковић је дизајнирао низ од шест експеримената којима би се, на узрасном узорку, тестирале посебне хипотезе повезане са наведеним проблемом.

Првим од тих експеримената треба да се утврди појединачни удео сваке од трију евалуативних димензија (афективне, конативне и когнитивне) у естетској процени. Овим експериментом биће обухваћено 150 испитаника узраста од 9, 13 и 19 година, што значи да се испитује узрасна променљивост заступљености евалуативних чинилаца.

У другом експерименту (са 135 испитаника од 9, 13 и 19 година) испитује се зависност естетске преференције стимулуса од значења која им се придају, односно од евалуативне вредности значења.

Трећим експериментом проверава се општост хипотезе о значајном доприносу евалуативне вредности семантичких јединица асоцијативно повезаних са неким ентитетом – естетској процени тог ентитета. И овде ће бити

испитан велики узрасни узорак, укупно 195 испитаника узраста од 9, 13 и 17 година.

Четвртим, петим и шестим експериментом, који се користе обрасцем примовања, проверава се хипотеза о познатости, односно хипотеза да претходно излагање стимулуса са афективном, конативном и когнитивном евалуацијом доприноси естетској процени нових неутралних стимулуса. У ова три експеримента учествоваће укупно 360 испитаника старости 9, 13 и 19 година.

У овим истраживањима кандидат ће користити инструменте које је сам конструисао – Конативни диференцијал и део асоцијативног речника. Као што се види, испитивање ће се спровести на великом узорку испитаника трију различитих узраста.

Из предложеног нацрта је јасно да Драган Јанковић покушава да концепт развоја естетске преференције ослони на један релативно нов и још недовољно артикулисан теоријски приступ. По овом приступу главни блокови менталног функционисања (конативни, когнитивни и емотивни) дефинишу се као коимпликативни домени. То значи да, на пример, емоционални доживљај не сме да се третира као аутоматска реакција на објективна стимулусна својства, већ као сложен ментални процес који нужно подразумева когнитивну процену спољне ситуације (Сивијина теорија процене). Са друге стране, сваки когнитивни суд треба посматрати као процес који је детерминисан мање или више свесним, односно несвесним, емотивним факторима (нпр. Зајонцов ефекат прете изложености).

За разлику од класичних приступа у којима се испитују естетски ефекти физичких својстава објеката, као што су комплексност, регуларност и сл. (Фехнер, Берлајн, Мартиндејл и други), Д. Јанковић покушава да скицира основе тзв. евалуативног приступа естетској преференцији у којем се нагласак ставља на унутрашњу емотивну, конативну и когнитивну евалуацију, тј. на субјективну процену естетских стимулуса. Варијанту овог приступа можемо срести у Палмеровој еколошкој теорији преференције боја (развој ове теорије је још у току): при процени допадљивости боја не процењује се сама боја већ објекти према којима испитаник има одређену афективну валенцу.

Поред покушаја да се овај референтни оквир скицира као општа концепција естетске преференције, као и да се транспонује на развојни план (развојне промене евалуативних структура изазиваће развојне промене на плану естетске преференције), изузетно вредна димензија Јанковићевог рада огледаће се у операционализацији евалуативног приступа и у емпиријском испитивању конкретних хипотеза које из њега проистичу.

Комисија предлаже да се промени наслов тезе како би се постигла већа прецизност, тј. да се предложени наслов замени следећим: "Развој естетске преференције слика". Осим тога, Комисија предлаже да се уједначи и прецизније дефинише скуп научних појмова са којим ће се у раду оперисати.

Имајући све то у виду, **Комисија препоручује да се прихвати предложени нацрт и да се Драгану Јанковићу одобри израда докторске дисертације под насловом "РАЗВОЈ ЕСТЕТСКЕ ПРЕФЕРЕНЦИЈЕ СЛИКА".**

У Београду,
6. новембра 2009.г.

К о м и с и ј а :

Проф. др Јован Мирић
Филозофски факултет у Београду

Проф. др Горан Кнежевић
Филозофски факултет у Београду

Проф. др Бојана Шкорц
Факултет ликовних уметности

у Београду